

Писарська Н. В.<https://orcid.org/0000-0001-6911-7600>

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ФРАЗЕОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: СТАН, РОЗВИТОК, ТЕНДЕНЦІЇ

У статті здійснено науковий аналіз фразеологічного складу української мови в умовах сучасних соціокультурних і комунікативних трансформацій. Актуальність дослідження зумовлена динамічним розвитком мовної системи під впливом глобалізаційних процесів, цифровізації, активного функціонування засобів масової інформації та зміни суспільно-політичного контексту, зокрема пов'язаного з війною. Фразеологічні одиниці розглядаються як важливий компонент мовної картини світу, що акумулює колективний досвід, ментальні установки, цінності та культурно-історичну пам'ять українського народу.

У роботі розглянуто наукові підходи до вивчення фразеології, зокрема антропоцентричний, когнітивний і лінгвокультурологічний. Проаналізовано внесок сучасних українських мовознавців у дослідження сталих висловів, окреслено проблемні аспекти, що залишаються недостатньо опрацьованими, зокрема питання системного опису новітніх фразеологічних утворень, їх нормативності та лексикографічної фіксації.

Особливу увагу приділено функціонуванню фразеологізмів у медійному та цифровому просторі. З'ясовано, що засоби масової інформації, соціальні мережі, блоги та онлайн-комунікація загалом є потужним джерелом появи нових сталих висловів і трансформації традиційних. Подано характеристику семантичним, стилістичним та прагматичним змінам фразеологічних одиниць у сучасному дискурсі, зокрема їх використання з метою емоційного впливу, формування оцінки та маніпуляції увагою адресата. Проаналізовано роль фразеологізмів у заголовках медіатекстів як ефективного інструмента комунікативного впливу.

У статті також розглянуто процеси запозичення та калькування фразеологічних моделей з інших мов, насамперед англійської, а також виникнення нових сталих висловів унаслідок соціально-політичних подій і розвитку масової культури. Показано, що сучасна українська фразеологія поєднує ознаки усталеності та, водночас, тенденції до змін, зберігаючи при цьому національну специфіку.

Зроблено висновок, що фразеологія є не лише мовним, а й культурним феноменом, який активно реагує на зміни в суспільстві та відображає їх у мовній формі. Окреслено перспективи подальших досліджень, пов'язаних із вивченням фразеологізмів у цифровій комунікації, їх когнітивного потенціалу та ролі у формуванні сучасної мовної картини світу.

Ключові слова: фразеологія української мови, фразеологічні одиниці, мовна картина світу, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, медійний дискурс, цифрова комунікація, семантична трансформація, мовна норма, культурна ідентичність.

Постановка проблеми. Сталі вислови є одними із найважливіших одиниць національної мови. Саме вони яскраво відображають особливості менталітету, культури та історії народу. Фразеологія української мови формувалася протягом багатьох століть, вона поєднує в собі народнопоетичні традиції, елементи побутового мовлення, а також літературні елементи.

На сучасному етапі мова є явищем динамічним, оскільки активний розвиток інформаційних технологій, засобів масової інформації та комуні-

кації впливає на швидку появу нових лексичних елементів, зокрема фразеологічних одиниць. Змінюються традиційні тлумачення сталих висловів, а також сфера їх використання.

Зазначене вище потребує системного та послідовного аналізу сучасних процесів, які відбуваються у фразеології української мови. Дослідження сталих висловів має важливе значення як для теоретичного мовознавства, так і для практичних галузей: журналістики, перекладознавства, лексикографії тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми появи та використання фразеологічних одиниць в українському мовознавстві мають тривалу історію дослідження. На сьогодні налічується чимала кількість наукових праць, присвячених сталим висловам та їх особливостям. Серед таких досліджень слід згадати публікації О. Соболевської, З.Чепурної, Т. Шевченко, В. Тимкової, Н. Дем'яненко, А. Славінської, М. Яцьків та інших [1-7]. Ці наукові статті відображають динаміку процесів не лише в українській фразеології, а й порівнюють її з фразеологією польської мови, що дозволяє більш ґрунтовно дослідити всі аспекти розвитку та використання таких мовних одиниць. Науковці приділяють увагу як образності фразеологічних одиниць, так і їх експресивному потенціалу й функціонуванню в різних стилях мови. Також досліджується фразеологія в засобах масової інформації та інтернет-просторі.

Не зважаючи на низку наукових досліджень, залишається недостатньо опрацьованою проблема системного опису новітніх фразеологічних утворень, що виникають, зокрема, у засобах масової інформації та цифровому просторі, а також питання їх нормативності та лексикографічної фіксації.

Постановка завдання. Метою цієї статті є комплексний огляд розвитку та сучасних тенденцій української фразеології, а також визначення основних напрямів майбутніх досліджень у цій галузі. Для реалізації мети необхідно здійснити аналіз наявних теоретико-методологічних підходів до фразеології та з'ясувати, які саме аспекти сучасної фразеології потребують подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці посідають особливе місце у структурі мовної картини світу, оскільки вони акумулюють колективний досвід народу, його уявлення про навколишню дійсність, моральні норми та ціннісні орієнтири. На відміну від окремих лексем, фразеологізми здатні передавати людські уявлення про дійсність в узагальненій та образній формі, що забезпечує їхню високу комунікативну ефективність.

Науковці стверджують, що фразеологічна картина світу є фрагментом загальної мовної картини й подає концептуальні уявлення через усталені вислови. Це означає, що фразеологізми не лише називають явища дійсності, а й відображають світогляд, систему цінностей і культурно зумовлені аспекти мислення носіїв мови [8, с. 113–114].

Під час досліджень сталих висловів часто використовують антропоцентричний і когнітивний

підходи. Вважається, що фразеологічні одиниці є когнітивними структурами, що відображають світоглядні концепти через увагу до тілесного, побутового чи соціального. Фразеологія не лише функціонально збагачує мовлення, а й слугує засобом, що відображає за допомогою мови культуру та менталітет її носіїв.

Українська фразеологія значною мірою ґрунтується на метафоричному переосмисленні реальності, що зумовлює її експресивність і національну специфіку. Завдяки фразеологічним одиницям відображаються традиційні уявлення про працю, родинні стосунки, моральні якості людини, ставлення до природи та суспільства тощо. Саме тому фразеологія розглядається сучасними дослідниками як важливий об'єкт когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Мовна картина світу узагальнює дійсність так, як її розуміють носії мови, і відображається завдяки системі певних мовних одиниць. Вона поєднує не лише окремі слова, а й низку мовних конструкцій, через які уявлення про сім'ю, природу, свободу, працю тощо формуються та передаються нащадкам. Прикладами таких сталих висловів є: «шити білими нитками», «товкти воду в ступі», «працювати, як віл», «бити байдики», «гнути спину», «піднести гарбуза». Фразеологічні одиниці, як обов'язкові складові мовної картини світу, найяскравіше передають ментальні та культурні аспекти світосприйняття носіїв мови [9, с. 82–83].

Фразеологізми відіграють важливу роль у збереженні історичної пам'яті та ментальності. Вони можуть містити інформацію про історичні події, звичаї, стереотипи поведінки, а також про способи, якими суспільство інтерпретує світ. Це означає, що фразеологічний фонд мови є не лише мовним явищем, а й носієм культури та історії певного народу [9, с. 83–84].

Фразеологія є важливим показником культурної ідентичності мовців, оскільки багато стійких зворотів не мають прямого відповідника в інших мовах або ж перекладаються з певною втратою культурного значення. Саме тому їх дослідження є не лише лінгвістичним завданням, а й важливою лінгвокультурологічною роботою, що відображає особливості мислення й світосприйняття іншої культури [10, с. 464–466].

Когнітивна лінгвістика розглядає фразеологізми як певні коди культурного досвіду, що формують відповідні схеми світу. Завдяки метафорі, символіці та стійким образним моделям вони не лише називають явища об'єктивної дійсності, а й структурують сприйняття цих явищ у свідо-

мости мовця. Найпоказовішими є приклади, де фразеологічні звороти вживаються для позначення соціальних ситуацій або ментальних станів, наприклад: «моя хата скраю», «сорока на хвості принесла», «вилами по воді писано». Такі фразеологічні вирази не лише відображає ситуацію, а й вказують на ставлення мовців.

На сьогодні фразеологія української мови характеризується, з одного боку, певною усталеністю, а з іншого – є динамічною. Фразеологічні одиниці, що зафіксовані у словниках і художніх творах, продовжують функціонувати з незмінними значеннями, водночас із тим спостерігається інтенсивне збагачення фразеологічного складу завдяки новоутворенням, що виникають у результаті впливу масової культури та міжмовних контактів. Особливо помітним є вплив англійської мови, що виявляється як у прямому запозиченні фразеологічних моделей, так і в калькуванні окремих конструкцій, наприклад «п'ятдесят-нап'ятдесят», «бути чи не бути», «гидке каченя». Широке використання таких сталих висловів зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до класифікації фразеологізмів та уточнення критеріїв їх нормативності.

Українська фразеологія на сучасному етапі характеризується динамічністю, до її складу входять нові сталі вислови, що виникають через соціальні, культурні та політичні зміни в суспільстві, наприклад, війну: «іди за кораблем», «тракторне військо», «добриво для чорнозему». Такі сталі вислови не обов'язково фіксуються у відповідних словниках, але активно вживаються як в усній, так і у писемній мові [11, с. 142–146].

Значний вплив на появу нових сталих висловів на сьогодні мають засоби масової інформації та інформаційні технології. У медіапросторі відомі фразеологізми часто зазнають стилістичних та семантичних змін, основною метою яких є досягнення емоційного впливу або маніпуляції увагою читача або глядача [12, с. 280–285]

Чимала кількість фразеологізмів сьогодні виникає в межах масмедійного простору. Засоби масової інформації активно використовують фразеологізми не лише з метою впливу на суспільство, а й як засіб наголошення на суспільно важливих проблемах та емоційній оцінці того, що відбувається навколо. У цьому контексті особливо актуальним є питання межі трансформації сталих одиниць та їх відповідності нормам літературної мови. Залучення фразеологізмів у медійний простір надає можливість яскравіше передати інформацію широкому загалу за допомогою емо-

ційно-оцінного викладу. Доволі часто фразеологізми використовуються в заголовках, що одразу привертає увагу читача. Це один із розповсюджених прийомів, які використовують засоби масової інформації. Проте такі заголовки мають бути не надто великими за обсягом і обов'язково відповідати змістові тексту.

Окремо слід виділити так звані жаргонні фразеологізми. Це сталі вислови, що походять із різних соціальних жаргонів та використовуються у засобах масової інформації з метою підсилення образності та відтворення реалій повсякденного життя. Саме таку фразеологізми, зазвичай, у словниках не зафіксовані, але вони надають помітного емоційного та стилістичного впливу. Крім того, у публіцистичних текстах соціально-політичного спрямування сталі вислови використовуються не лише для позначення та оцінки дійсності, а й можуть бути змінені відповідно до жанрових вимог. Таким чином, журналісти часто адаптують фразеологічні одиниці під конкретний тематичний контекст, зберігаючи або змінюючи їхню семантичну структуру. В інформаційному медіапросторі сучасної України фразеологічні одиниці можуть стати важливим засобом відображення культурних, соціальних і політичних реалій. До фразеологізмів, що широко вживаються в медійному просторі, належать, наприклад: «зберегти обличчя», «множити на нуль», «руззкій мір» тощо.

Бурхливий розвиток цифрових технологій зумовив появу нових засобів комунікації, наприклад: соціальні мережі, блоги, форуми, на тлі яких почали з'являтися нові фразеологічні одиниці, що поєднали елементи розмовного стилю, молодіжного сленгу та інтернаціональних запозичень.

Особливістю фразеологізмів, що використовуються в такому просторі, є ситуативність та швидка змінюваність. Чимало таких новоутворень мають нетривалий термін існування, проте деякі з них закріплюються в мовній практиці та поступово потрапляють до ширшого вжитку, наприклад, «мій краш», «зависнути в павутині» тощо. Такі сталі вислови зараз є дуже розповсюдженими, але потребують аналізу та систематизації, тому можуть стати об'єктом дослідження мовознавців.

Фразеологія в цифровій комунікації є важливим аспектом сучасної мовної практики. Вона охоплює використання стійких мовних одиниць, у текстах і спілкуванні, що здійснюється через цифрові платформи. У контексті цифрової комунікації фразеологічні одиниці не лише передають зміст, а й створюють емоційне забарвлення, іден-

тифікують спільноти, формують культурний контекст та сприяють ефективності повідомлення, наприклад «залити інфу», «відео залетіло». Цифрова комунікація як засіб передавання інформації за допомогою електронних пристроїв містить миттєві повідомлення, соціальні мережі та інші онлайн-форми взаємодії, які стали невід'ємною частиною повсякденного життя та міжособистісного обміну даними. Цей тип комунікації забезпечує швидкість і доступність, але водночас створює нові мовні виклики та можливості для адаптації традиційних і фразеологічних форм мови до нових умов спілкування.

У цифровому дискурсі фразеологізми виконують декілька важливих функцій. Перш за все, вони сприяють стислості та ефективності передачі складних ідей чи емоцій: завдяки своїй фіксованій структурі ідіоматичні вирази дозволяють передати багатий зміст у лаконічній формі, що важливо в обмеженому за обсягом тексті соціальних мереж або повідомлень.

Так само, як і в засобах масової інформації, особливу роль відіграють фразеологізми у заголовках електронних медіавидань. За дослідженням фразеологічні одиниці в заголовках електронних медіа підвищують привабливість повідомлення, формують емоційний контекст і стимулюють зацікавленість читача, одночасно відзначаючи культурні коди й народні мовні практики в медіапросторі. Заголовки із використанням фразеологізмів допомагають ефективно впливати на аудиторію за умови обмеженого обсягу текстових повідомлень. Приклади таких заголовків наводить у своїй науковій статті І.В. Лакомська. [13, с. 47–50].

Крім цього, дослідження показують, що фразеологізми та стійкі вирази трансформуються під впливом цифрового середовища: створюються неологізми, переносні значення, скорочення і адаптації, що стають маркерами молодіжної або специфічної онлайн-спільноти. У такому середовищі мовні одиниці набувають нових аспектів значення, слугують інструментом для формування ідентичності та вираження належності до певної групи користувачів, саме таким сталим висловам присвячена стаття М.М. Лаврова, яка містить низку прикладів сталих висловів, що використовуються в цифровому просторі [14, с. 244–246].

Фразеологізми в цифровій комунікації сприяють ефективній взаємодії між співрозмовниками: вони дають змогу уникнути неоднозначностей, зберігають контекст і передають глибше значення, ніж буквально підібрані слова, що є особливо важливо тоді, коли онлайн-спілка містить значну

кількість користувачів. Приклади фразеологізмів у цифровому середовищі можуть варіюватися від традиційних («на повному ходу», «вийти на зв'язок») до нових форм, що виникають у мережі.

Отже, фразеологія в цифровій комунікації – це не лише збереження традиційних мовних форм, а й їхнє творче оновлення, яке відповідає функціональним та соціокультурним вимогам онлайн-середовища. Фразеологічні одиниці стають важливим засобом ефективного, емоційно забарвленого та культурно релевантного спілкування в сучасному цифровому дискурсі.

Однією з провідних тенденцій сучасної української фразеології є семантична трансформація традиційних фразеологізмів. Зміна соціального контексту, нові комунікативні умови та розвиток масової культури зумовлюють переосмислення первинних значень фразеологічних одиниць, розширення або звуження їх семантичного обсягу. Такі процеси свідчать про високу гнучкість фразеологічної системи та її здатність адаптуватися до нових умов функціонування, не втрачаючи при цьому своєї образної основи.

У когнітивному аспекті фразеологізми виступають засобами відображення досвіду поколінь, формуючи у свідомості мовців стійкі образи та асоціативні зв'язки. Вони сприяють швидкому й ефективному передаванню інформації, що особливо важливо в умовах інтенсивної комунікації. У прагматичному вимірі фразеологічні одиниці виконують функцію мовного впливу, посилюючи аргументацію, створюючи емоційно-оцінний ефект. Саме ця властивість зумовлює активне використання фразеологізмів не лише в повсякденному спілкуванні, а й у публіцистиці та журналістиці. [16, с. 87–90].

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що подальший розвиток української фразеології пов'язаний із необхідністю комплексного вивчення новітніх процесів у мовленні, зокрема в цифровому просторі. Фразеологія як складник мовної картини світу виконує три ключові функції: по-перше, репрезентує культурно-історичні концепти, по-друге, виділяє ментальні установки і цінності певної мовної спільноти, по-третє, структурує когнітивну модель світу, доступну через мову. Ці аспекти роблять фразеологічні одиниці не другорядними лексичними одиницями, а важливими елементами, що формують і відображають мовну картину світу. Сталі вислови яскраво відображають процеси, що відбуваються в суспільстві, та прилаштовуються до суспільних змін.

Список літератури:

1. Соболевська Оксана. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів, 2018. 43 с.
2. Чепурна З. В. Функціональне навантаження «живої ідіоми» у газетних заголовках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2016. Вип. 63. С. 210–212.
3. Шевченко Т. В. Фразеологізм як елемент емоційної пам'яті в мовній картині світу українців. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 26, Т. 2. С. 71–75.
4. Тимкова Валентина. Використання фразеологізмів на заняттях з української мови як необхідний елемент формування мовної культури майбутніх фахівців. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. Vol. 2. No. 1. P. 69–76.
5. Дем'яненко Наталія. Фразеологізми на позначення народних звичаїв та обрядів у польсько-українському міжкультурному діалозі. *Київські полоністичні студії*. 2024. Т. 40. С. 334–351.
6. Славінська А. В. Фразеологізми та «крилаті слова» у мові: функціональний аспект. *Philology and linguistics: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference “Science and Education in Progress” (December 26–28, 2023)*. Dublin, Ireland. No 184. P. 177–184.
7. Яцьків М. Ю. Здобутки сучасної української фразеології у контексті новітніх парадигм лінгвістичних досліджень. *Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXVII Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Будапешт, 26-29 листопада 2013 року / ред. кол. В.І. Смоланка (голова), І.В. Артьомов та ін. Ужгород : ДВНЗ «УЖНУ»*. 2014. Вип. 8(27). С. 253–262.
8. Садовой Міхаела, Бялик Василь. Фразеологічна картина світу vs. мовна картина світу в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки*. Вип. 175 Серія: Філологічні науки. Кропивницький: Видавництво «КОД». 2019. С. 112–116.
9. Антуф'єва В. А., Белоусова В. В., Драпалюк К. І. Національна унікальність фразеологізмів у мовній картині світу. *Науковий вісник ХДУ. Серія – Германістика та міжкультурна комунікація. Секція 2. Перекладознавство*. № 1. 2020. С.80–85.
10. Остапчук Вікторія. Мовна картина світу в польських та українських пареміях про силу слова. *Київські полоністичні студії*. 2024. Т. 40. С. 460–476.
11. Цигвінцева Ю. О. Неофразеологізми в контексті російсько-української війни. *Культура слова*. 2022. № 96. С. 141–151.
12. Syzonov Dmytro. Media phraseology and the dynamics of the Ukrainian language: the psycholinguistic and stylistic paradoxes. *Psycholinguistics* (2018). 24(2). P. 277–291.
13. Лакомська І. В. Іменникові фразеологізми у медіазаголовках: семантико-граматичний аспект. *Записки з українського мовознавства*. 2023. Вип. 30. С. 44–52.
14. Лаврів М. М. Специфіка трансформацій фразеологізмів в інтернет-дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25. Т. 1. С. 243–249.
15. Шиманська Вікторія. Когнітивно-прагматичні засади фразеологічних одиниць у контексті перекладу: стилістика від вторинної номінації до комунікативної функції. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2025. Т. 34. С. 86–91.

Pysarska N. V. PHRASEOLOGY OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE: STATE, DEVELOPMENT, TRENDS

The article presents a comprehensive scholarly analysis of the phraseological system of the Ukrainian language in the context of contemporary sociocultural and communicative transformations. The relevance of the study is determined by the dynamic development of the language system under the influence of globalization, digitalization, the intensive functioning of mass media, and changes in the sociopolitical context, particularly those related to the war.

Phraseological units are examined as an essential component of the linguistic worldview that accumulates collective experience, mental attitudes, values, and the cultural and historical memory of the Ukrainian people.

The paper summarizes key scientific approaches to the study of phraseology, including anthropocentric, cognitive, and linguocultural perspectives, which allow phraseological units to be interpreted as carriers of conceptual and symbolic information. The contribution of contemporary Ukrainian linguists to the study of fixed expressions is analyzed, and problematic issues that remain insufficiently explored are identified. These include the lack of a systematic description of newly formed phraseological units, questions of their normativity, and their lexicographic documentation.

Special attention is paid to the functioning of phraseological units in the media and digital space. It is shown that mass media, social networks, blogs, and online communication in general constitute a powerful source of the emergence of new fixed expressions and the transformation of traditional ones. The article examines semantic, stylistic, and pragmatic changes in phraseological units within modern discourse, particularly their

use as a means of emotional influence, evaluation, and manipulation of the recipient's attention. The role of phraseological units in media headlines is analyzed as an effective tool of communicative impact that enhances expressiveness and attracts audience interest.

The study also addresses the processes of borrowing and calquing phraseological models from other languages, primarily English, as well as the emergence of new phraseological units as a result of sociopolitical events and the development of mass culture. It is demonstrated that modern Ukrainian phraseology combines features of stability and openness to change while preserving its national specificity and cultural uniqueness.

The article concludes that phraseology is not only a linguistic but also a cultural phenomenon that actively responds to social changes and reflects them in linguistic form. Prospects for further research are outlined, particularly in the areas of phraseology in digital communication, its cognitive potential, and its role in shaping the modern linguistic worldview. These aspects confirm the importance of phraseological units as significant elements that structure language, culture, and communication in contemporary Ukrainian society.

Keywords: *Ukrainian phraseology, phraseological units, linguistic worldview, cognitive linguistics, linguocultural studies, media discourse, digital communication, semantic transformation, language norm, cultural identity.*

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026